

מלוא כל הארץ חסרוננו

אורי דוד שוק

אומנות ההקשבה לפעימות הלב¹

"האדם אינו עומד בסדר ומצב אחד ויש לו תדיר עליות וירידות כנודע לכל השם דרכיו"² – אדם שקצת יתבונן בדרכיו וישים את ליבו להם, יבחין שהוא אינו מכונה או מחשב וחייו רצופים עליות וירידות, רצוא ושוב, התרחקות והתקרבות. זוהי אולי תמצית הווייתנו כעובדי ה', קיימת בנו תנועה בלתי פוסקת. כמו שהלב פועם ואסור לו לדום אף לרגע, כך גם העמידה מול הקב"ה 'צור לבבנו' צריכה להיות מלאת חיוניות ורוגשת, לא מתוכנתת, קבועה ועומדת.³ אך נשים לב שלא כל אדם ירגיש כך, אלא רק 'השם דרכיו'. הגמרא דורשת את הפסוק הבא כך:

"ושם דרך אראנו בישיע אלהים"⁴ – אריב"ל כל השם אורחותיו זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא.⁵

אדם שמחליט להכניס את הקב"ה לחייו, להנכיח אותו ולתת מקום להשראת שכינתו, כך שבמהלך חייו הוא מביט על אורחותיו וחודר את המעטפת החיצונית של הקורות אותו, יזכה לראות את דרכי ה' וישועתו ואת השגחתו המציצה מבין החרכים. אך בהחלט אפשר להעביר את חיינו כאן מבלי להרגיש זאת, לחיות את הדברים כנטולי הקשר וללא הרגשה שיש מסבב. אולי לבוחרים לחיות כך מתייחס הפסוק הקודם באותו פרק: "בינו נא זאת שכחי אלוה פן אטרף ואין

¹ הכותרת הינה כשם ספרו של יאן פיליפ סנדקר. אכן, אמרו את זה קודם לפני...

² רסיסי לילה אות כה. להלן, הציטוטים ללא מקור לקוחים מתורה זו.

³ אולי זה ההפרש בין אדם, שנקרא מהלך, לבין מלאך שמכונה עומד, "ונתתי לך מהלכים בין העומדים".

⁴ תהילים נ כג.

⁵ מועד קטן, ה ע"א.

מציל". ידועים דברי הרמב"ם, שככל שאדם צדיק וקרוב יותר לקב"ה כך זוכה הוא להיות יותר מושגח בהשגחה פרטית. לפי דרכנו נאמר, השם אורחותיו זוכה להיות מושגח, והשוכח אלוה נתון לשרירותיות, עלול להיטרף, ומציל- אין.

האדם הזוכר את ה' חי במסלול חיים שונה בתכלית מהשוכח. כך מסביר זאת ר"צ בתורה אחרת:

"כי ה' צילך", כאשר האדם מתעורר משנתו וזוכר בה' יתברך אז השי"ת זוכר אותו... מה שאין כן כשחס ושלוש שוכח, הגם כי אין שכחה לפני כסא כבודו הזכרון שלו הוא מצד השכחה.⁶

אין כאן רק עניין פסיכולוגי אלא הוויית חיים אחרת. לרוב איננו במצב של זכירה מתמדת, ומדרגת 'שוית' מעט רחוקה מאיתנו. עם זאת גם איננו שוכחי אלוה. מוטלים אנו רגל פה ולב שם. מדוע זה כך? מהו מקור החיסרון?

ר' צדוק מסביר שאי העמידה בסדר ומצב אחד נובעת מכך שנבראנו חסרים "והוא מה שיסד ה' בבריאה עניין מיעוט הירח... כי שורש החיסרון שבכל שבט הוא בתולדה מה' יתברך שברא האדם בעל חיסרון שצריך השלמה". האדם נברא חסר; ר' נחמן, למשל, מתאר את האדם כחבית נקובה;⁷ אנו מברכים על כך בכל בוקר בברכת אשר יצר. האדם אינו כל יכול, הוא חסר ונוזקק לחסדיו של השי"ת, מבלי יכולת להתקיים ולעמוד בעוה"ז לבדו אפי' שעה אחת. אבל ר' צדוק מפתיע אותנו, ומודיע שיש אנשים שאינם זקוקים לקב"ה. מרבית אוכלוסיית העולם, כך מסתבר, נמנים על קבוצה זו. "אבל אומות העולם מונים לחמה שאין להם שום חיסרון" – מה פשר קביעה זו? הגויים מושלמים? מהי הנקודה עליה עומד ר"צ?

כפי שראינו לעיל, הבחירה נתונה ביד האדם – האם לראות את מאורעות חייו כהתרחשות שיש בה מימד אלוקי ונסתר, או לוותר על נקודת המבט הזו. אני יכול לגזור כל מאורע בחיי ולהסתכל עליו כך או אחרת. עלי לדעת כי הדרך בה אבחר

⁶ רסיסי לילה, לה.

⁷ שיחות הר"ן כו – על השכחה, וראה שם בסוף במשל החביות. את ההארה שהאדם הוא למעשה חבית נקובה שמעתי מהרב יוסי פרומן.

להסתכל תשנה את מהות המציאות עבורי. החי חיי אמונה מפרש את קורות חייו עפ"י אמונתו, 'וצדיק באמונתו יחיה', מבלי להבדיל בין חייו לאמונתו. ממקום כזה אפשר גם להתפלל, משום שאני מאמין שיש קשר בין תפילתי לקורה לי ולעתיד להתרגש עלי. "וזהו שורש ישראל שמונים ללבנה שהם בעלי חיסרון ומקווים השלמתם מהשי"ת". אין תפילה בלי הרגשת חיסרון, בלי תקווה וציפייה ובעיקר אמונה שיכול להיות אחרת. הגויים אינם מתפללים. הם הרי מונים לשמש, שמסמלת יותר מכל את המחזוריות וההתרחשות הקבועה של העולם,⁸ וגם את היכולת להסתדר בלי אלוקים. המוטיבציה של אומות העולם היא לא להיות תלויים בחסדי ה' – "כל חשק אומות העולם שיהיה להם כל מאווים שלא יצטרכו לדבר אפילו לה' יתברך". המוטיבציה שלנו הפוכה, רצוננו לראות גם בהתרחשויות המובנות מאליהן משהו אלוהי. אם נחזור שוב לתפילה, הרי כולנו יודעים שהשמש תזרח מחר בבוקר גם אם לא נתפלל, אך אני כאחד מזרע ישראל בוחר לבקש מה' שיחדש בטובו מעשה בראשית. כך, אם אזכה, אצליח לראות גם בזריחת השמש אירוע אלוקי.⁹

פתאום לראות חצי ירח

אנו חוזרים לירח. מקור האור של הירח הוא השמש, "כי שמש ומגן ה' אלוקים". ננסה לדייק מעט את המושגים חיסרון ומילוי. לירח אין אור עצמי, אלא הכול בבחינת 'אור חוזר'. אם כן, לשאלה כיצד הירח נראה או לא נראה לעינינו לא תמיד תינתן תשובה המשקפת את מצבו 'האמיתי'. כך, למשל, אנו יודעים שבכל תחילת חודש איננו רואים את הלבנה. היא לכשעצמה מוארת, אלא שצידה המואר לא פונה כלפינו. יש כאן נקודה הראויה להתבוננות. מדוע איננו רואים את האור במצב זה? מפני שראיית האור מחייבת שינוי מקום ומבט מזווית אחרת. הרי אם

⁸ השמש היום היא אלטרנטיבה לאלוקים לא כעבודה זרה, אלא כסמל לחיים נטולי אלוקות. ואולי אפשר לומר שזו הע"ז של היום, ביחוד אם הולכים עם דרשתו של הבעש"ט – "וסרתם ועבדתם", משעה שאתה סר כבר אתה עובר אלוקים אחרים. האדם שחיינו מבחינתו הם העמל והעבודה היא חזות הכול, הרי הוא נתון בסד של "מה יתרון לאדם בכל עמלו אשר יעמול תחת השמש".
⁹ אפשר שזהו הקשר בין הברכה הראשונה בברכות קריאת שמע, בה אנו משבחים את הקב"ה על סידור הזמנים וקביעת העיתים, לבין הברכה השנייה שעוסקת באהבת ה' אלינו. איש ישראל שהקב"ה נוכח בחייו ומעיד על אהבתו כלפיו "אהבת עולם אהבתנו", הוא שיכול לשבח את הקב"ה ולראות בו את משנה העיתים ומחליף הזמנים.

היינו טסים בתחילת חודש לחלל ומביטים על הירח מהכיוון ההפוך, היינו רואים אותו במילואו. הנה לפנינו ראייה שנקודת המבט האנושית שלנו אינה מאפשרת לנו לבחון את המציאות 'האובייקטיבית', אך אם נצליח להיפתח ולו לרגע לנקודת המבט האלוקית נראה כי "חסרון שבשורש ישראל היינו בנגלה בהיותם בגוף נראה כחסרון אבל באמת אין חסרון כלל". עלינו לדעת שכמעט תמיד נישאר בזוית האנושית המצומצמת שלנו, כך טבוע בנו. זניחת המבט האנושי מתרחשת לעיתים רחוקות, והיא לא פחות מאשר הארה, ואף עשויה להיות התגלות של ממש. ככזו היא נקודתית, מהירה וחולפת, אך בכוחה להותיר רושם לזמן רב ולהשאיר חותם על אורח חיינו לאורך ימים.

מצב נוסף בו אור הירח אינו נראה לעינינו הוא מה שאנו מכנים 'ליקוי לבנה' – כדור הארץ עומד ומפסיק בין השמש לירח, ולכן אור השמש אינו מגיע לירח. "והוא הגוף המעכיר ומאפיל מאור ה' יתברך". מציאות זו הינה הפניית הגב לאור האלוקי. הקב"ה מאיר לנו פניו, ואנו מפנים את עורפינו – 'פנים באחור'.

כדי להיות מוארים, עלינו להסיר את המניעות ואת המסכים. מדובר בתאווה הכי פשוטות שגורמות לנו לחספוס ולחוסר יכולת להכיל את האור.

ר' נחמן מתאר זאת בצורה פשוטה ויפה בשתי תורות שונות בליקוטי מוהר"ן:

כִּי הַשֶּׁמֶשׁ בְּעֶצְמָהּ מְאִירָה בְּמִקוּמָהּ בְּשׂוּהָ בְּתַחֲלַת הַיּוֹם
וּבְאֲמֻצֵּעַ הַיּוֹם, רַק הַמְּנִיעָה הוּא מַחְמַת הָאָרֶץ, הַמְּפַסְקֶת בֵּין
בְּנֵי אָדָם וּבֵין הַשֶּׁמֶשׁ, עַל כֵּן אֵין הָאֹר מִתְפַּשֵּׁט כָּל כֹּךְ בְּתַחֲלַת
הַיּוֹם, רַק מִקְצַת מִקְצַת, עַד שְׁנִתְפַּשֵּׁט עַל הָאָרֶץ. כֵּן הַצַּדִּיק,
הוּא בְּעֶצְמוֹ מְאִיר תְּמִיד, רַק הַמְּנִיעָה מַחְמַת הַמְּקַבְּלִים,
וְהַמְּנִיעָה הוּא מַחְמַת הָאָרֶץ הַמְּפַסְקֶת, הִינּוּ הָעוֹלָם הַזֶּה, כִּי
בְּנֵי אָדָם מְשַׁקְעִים בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְעַל כֵּן אֵינָם יְכוּלִים לְקַבֵּל
אֹר הַצַּדִּיק.¹⁰

בתורה זו הארץ היא החוצצת בין השמש לאדם. אולם בתורה הבאה דווקא האדם הוא המפסיק בין אור השמש לארץ ומטיל עליה צל.

¹⁰ ליקוטי מוהר"ן קמא, תורה קלג.

כל החסרונות שיש לאדם, הן בנים או פרנסה או בריאות, הכל הוא מצד האדם עצמו, כי אור השם יתברך שופע עליו תמיד, אך האדם על ידי מעשיו הרעים עושה צל לעצמו, שאין מגיע עליו אור השם יתברך, ולפי מעשיו כן נעשה הצל המונע אור השם יתברך, ומגיע לו החסרון לפי המעשה שעל ידה נעשה הצל. והנה הצל הוא מדבר גשמי שעומד נגד דבר רוחני [הינו שהוא דק ממנו], כמו גשם עץ ואבן נגד אור הלבנה והחמה עושה צל, וכן לקוי חמה ולבנה על ידי צל הארץ, וכן החמה בעצמה נגד מה שלמעלה ממנה, הוא גשמיית ועושה צל נגדו. ועל כן האדם, כפי גשמייתו וכפי מעשיו כן עושה צל בעצמו, שמונע ממנו אור ושפע של השם יתברך. אבל אם האדם מבטל עצמו, ואינו כלל מזה העולם, אזי אינו עושה צל, ומקבל אור השם יתברך.¹¹

ר' נחמן משחק עם המושגים. לעיתים האדם מהווה חוצץ, ואינו מאפשר לאור להנהיר את הארץ. בתודות ניתן לומר – עצם מציאות האדם על פני האדמה יוצרת צל ומקומות פנויים מאלוקות. ולעיתים אדרבה, הארץ היא המסתירה לאדם. כאן האשמה אינה מוטלת על האדם, אלא על המציאות הבלתי אפשרית אליה הושלך, מציאות פנויה מאלוקות מיניה וביה. הצד השווה שבתורות אלו הוא בכך שהן מיטיבות לצייר כיצד האור האלוקי חסום, מחמת הארציות והחומריות המתגלמים בדמות הארץ והאדם. אך כאן הסיפור, כמו האדם, תם ולא נשלם. אי ההשלמה עם החסרון עשויה להיות נקודת זינוק מחודשת שתיצור תחושת צימאון אמיתי ותוביל לרוויה.

חיסרון שהופך לצימאון

הפגמים והחסרונות הם לכאורה סדקים ופצעים באישיות שלנו, אך דווקא איתם אפשר לעבוד: "באותו דבר שבו החיסרון של האדם, באותו דבר ועל ידו עצמו, הוא מעלתו",¹² "כל אחד ידע שבמה שיצרו תוקפו ביותר הוא כלי מוכן לאותם

¹¹ לקוטי מוהר"ן קמא, תורה קעב.

¹² צדקת הצדיק, ע.

דברים ביותר להיות נקיים וזכים אצלו".¹³ מן החרכים והסדקים הללו יתכן ויפציע אור ה'. אך תנאי בסיסי ויסודי מונח כאן, לבקש באמת בכל לב ונפש. לאחר ההכרה בחיסרון, וההפנמה שהסיפור שלי מוכרח לעבור דרכו, אני נדרש לצעד נוסף – לערוג, לכסוף ולהתגעגע. להיות צמא. שלמה המלך שאל: "למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין?"¹⁴ הנחת היסוד היא שעל האדם לבקש את הדבר ולרצות אותו כדי לקנותו ולהשיגו. אין בכוחה של היכולת לבדה לגרום לנו לצעוד ולעבוד, אליה חייבת להתלוות השתוקקות אמיתית:

העיקר הוא דברי תורה שנכנס ללב, ואיזה נכנס ללב? כאשר הוא צמא ומשתוקק מאד... שהוא כעניין ותורתך בתוך מעי, פירוש שנבלע בכל האיברים... אין דברי תורה נבלעים בלב האדם אלא מי שהוא עייף להם.¹⁵

והעייפות והצימאון הוא מצד החיסרון, שמרגיש שחסר בדבר ושצריך דברי תורה להשלימו.¹⁶

הבא ללמוד תורה חייב לבוא עם אמונה והרגשה שיכול להיות כאן משהו ממשי. הוא צריך להיות צמא ולהאמין שהוא ימצא כאן רוויה והשלמה. התורה יכולה לא להשפיע כלל ואף להיות סם המוות לאדם הניגש אליה בתחושת מליאות. "אין התורה מתקיימת אלא במי שמשים עצמו ערום עליה"¹⁷ ו"במי שדעתו שפילה".¹⁸

המדרש בשיר השירים אף מרחיב את היריעה ומביע בצורה יפה את הצימאון המבוקש:

מה מים אם אין אדם צמא אינה ערבה בגופו, כך תורה אם אין אדם עיף בה, אינה ערבה בגופו. ומה המים מניחין מקום

¹³ **צדקת הצדיק**, מט. רעיון זה מובע בעוד מספר מקומות בתורתו של ר' צדוק, ונדמה שהוא

משמעותי ועקרוני אצלו.

¹⁴ משלי יז, טז.

¹⁵ תנא דבי אליהו זוטא.

¹⁶ **צדקת הצדיק**, קלג.

¹⁷ סוטה, כא ע"ב.

¹⁸ תענית, ז ע"א.

גבוה והולכים במקום נמוך, כך תורה מנחת מי שדעתו גבוהה עליו, ומדבקות במי שדעתו נמוכה עליו. ומה מים אין מתקימין בכלי כסף וזהב אלא בירוד שבכלים, כך תורה אין מתקימת אלא במי שעושה עצמו ככלי חרס.

התנאים שיש כאן כדי שהתורה תתקיים ותהיה ערבה הינם: להיות צמא, בשפלות ובדעת נמוכה. הצימאון קשור לשאלה עד כמה אני מפנה מקום ועושה עצמי כלי לקבלת התורה. אין כאן שאלה אובייקטיבית האם אני צמא או לא, יתכן ובמבט ראשון לא יתעורר בי חשק, אך כאן צריכה להידלק לי נורה אדומה. מדוע לא מתעורר בי רצון? שמא מפני שאני מונח ומשוקע עמוק בדעתי הגבוהה, ותחושת מלאות אופפת אותי, ובשל כך איני מוכן להיפתח לתורה המגלה את דבר ה'. מונחת כאן תשתית שביכולתה ליצור צימאון, אך בשביל לצעוד ולהגיע לצימאון דרוש שינוי בתודעה והפנמה שהנני כלי חרס, 'חבית נקובה'.

ההרגשה שאני חסר בדבר מסוים לא תמיד באה בצורה טבעית. לעיתים צריך לקפוץ מעט ולצאת מהמקום הנינוח והמלא, כדי להבין מה החיסרון שלי, למה אני צמא ומהי באמת בקשתי.

התורה זקוקה לתפילה

פעמים שהתורה עצמה ממלאת את האדם באופן שלילי עד כדי יצירת חיץ בינו ובין קונו. השקידה בתורה, אסור לה שתהפך לשקיעה ותגרום להתאבנות וחוסר השתוקקות:

כל האומר אין לי אלא תורה אף תורה אין לו (יבמות, קט ע"ב) שעל ידי זה יבא לשכוח חס ושלום שהוא צריך להשי"ת, שזהו עניין התפילה שהוא חסר ומבקש להשי"ת שימלאנו. ועל ידי התורה יחשוב שהוא מלא ואז אפילו תורה אין לו. כי לא ניתנה תורה אלא לחסרים ומכירים חסרונם ומבקשים

להשי"ת שיושיעם... כי עיקר רצון ה' יתברך בבריאת העולם
היה רק לכבודו ולקילוסו ושיצפו לו.¹⁹

כך במילים חודרות ופשוטות מזכיר לנו ר' צדוק שתחושת המלאות הינה בעלת השלכות הרסניות, גם למי שהתורה היא הצייר שסביבו מתנהלים חייו. על המבקש והמצפה לחיות בצילו של אלוקים ולזכות גם לגילוי אורו, לסגל לעצמו תנועה מתמדת של התמלאות והתרוקנות, תורה ותפילה, צימאון ורוויה. הגשר צר – בקוטב אחד מצויה סכנת המליאות והגאוה, ובשני חיסרון ללא צימאון ובקשה. והעיקר לא להתפחד כלל. לפעום, להתכווץ ולהיפתח, להתבונן בתשומת לב לדרך נלך בה ולמעשה אשר נעשה.

¹⁹ צדקת הצדיק, ריא.